

УДК 347.4

Наталія Федорченко,

докт. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та
правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Стаття присвячена питанням розвитку нових форм договірних відносин, а саме підставам виникнення відносин сурогатного материнства, поняттю, природі та елементам договору сурогатного материнства, а також висвітленню проблемних питань надання цих послуг, формулюванню пропозицій щодо законодавчого регулювання даного питання.

Ключові слова: договірні зобов'язання, замовник, виконавець, договір про надання послуг, послуга, договір про сурогатне материнство, предмет договору сурогатного материнства.

Постановка проблеми. Бурхливий процес виникнення і розвитку нових форм договірних відносин вимагає дослідження всіх договорів як складників єдиної системи. Виділення окремих типів зобов'язань дає можливість глибокого їх вивчення і правильного вибору суб'єктами того чи іншого договірного виду залежно від потреб та інтересів для правильного розташування і систематизації нормативного матеріалу. Це дозволяє розглядати договори не як розрізнену масу окремих відносин, а як певну їх сукупність, що володіють внутрішньою, цілісною структурою, сукупністю, в основі якої лежать єдність і взаємозв'язок між окремими договорами.

Так, саме договір про надання послуг виконує важливу функцію щодо формування правових зв'язків між потенційними контрагентами, визначає порядок і послідовність надання послуг виконавцем та розрахунків за надані послуги замовником.

Укладений договір надає можливість його сторонам більш ефективно вирішувати спірні питання, які можуть виникнути в ході реалізації відносин, що ним регулюються.

Водночас не слід забувати, що з постійним розвитком та зміною відносин потребує уточнення і зміни система договорів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемні питання сурогатного материнства, поняття і юридична природа репродуктивних прав фізичної особи, підстави виникнення відносин сурогатного материнства, поняття, природа та елементи договору сурогатного материнства, народження із застосуванням репродуктивних технологій стали предметом дослідження у наукових працях

Н. А. Аблятіпова, Т. Е. Борисова, І. Я. Верес, Ю. В. Коренги, А. С. Коломійця, Ю. Н. Корбута, Р. А. Майданика, Х. С. Мирсайєва, О. В. Оніщенко, М. В. Сопеля, Ю. Ю. Таланова, О. Хіневич, О. А. Явора та інших.

Метою статті є дослідження предмету та особливостей договору про сурогатне материнство, який є однією з нових форм договірних зобов'язань із надання послуг.

Виклад основного матеріалу. Значно поширеними та мало дослідженими натеper є відносини, пов'язані з наданням послуг у сфері допоміжних репродуктивних технологій загалом та послуг сурогатного материнства зокрема. Слід зазначити, що з кожним роком сурогатне материнство набуває все більшого поширення в нашій державі, у зв'язку із цим виникає цілий комплекс проблем: правових, релігійних, морально-етичних тощо. Тому цей вид допоміжних репродуктивних технологій потребує законодавчого регулювання для того, щоб найкращим чином захистити передусім права та законні інтереси дітей [1, с. 138].

Чинне законодавство не дає нормативного визначення сурогатного материнства і сурогатної матері, а також не має вимог, яким повинен відповідати договір сурогатного материнства. Ю. Ю. Таланов дає визначення договору сурогатного материнства: це договір, згідно з яким сурогатна мати (виконавець) після імплантації або трансплантації в її організм (без використання її біологічного матеріалу) ембріона подружжя, яке надало свій генетичний матеріал (замовники), зобов'язується виносити, народити і передати дитину замовникам, а замовники

зобов'язуються сплатити виконавцеві фактичні витрати, пов'язані з виконанням ним договору, і винагороду, якщо інше не встановлене договором [2, с. 130].

Сімейний кодекс України (далі – СКУ) не обумовлює ні власне процедуру сурогатного материнства, ні суть договору між подружжям і сурогатною матір'ю. У п. 2 ст. 123 СКУ наголошується, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатої подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя [2, с. 130].

На практиці зазвичай виникає багато питань із приводу того, кого слід записувати матір'ю дитини у свідоцтві про народження. Такі питання виникають не тільки у пересічних громадян, але й у посадових осіб органів реєстрації актів цивільного стану. Це пов'язано з тим, що законодавство чітко не регламентує порядок реєстрації дітей, народжених сурогатними матерями [2, с. 131-132].

Сучасна медична наука виділяє два види сурогатного материнства:

- повна, або гестаційна, сурогатність – перенесення в організм сурогатної матері ембріона людини, зачатого подружжям, дружиною та донором, донорами. При цьому сурогатна мати не має генетичного зв'язку з дитиною;

- часткова, або гендерна, сурогатність передбачає генетичний зв'язок з дитиною, оскільки використовується яйцеклітина сурогатної матері [3, с. 27].

Правова природа договору сурогатного материнства є дискусійною. Особливий характер відносин сурогатного материнства полягає в тому, що його основною метою є реалізація дружиною та чоловіком права на материнство та батьківство, передбаченого ст. 49, 50 СК України, у разі, коли дружина з фізіологічних причин не може самостійно виносити та народити дитину. Договір сурогатного материнства стосується також прав та інтересів дитини, яка народжується в результаті сурогатного материнства. Укладення договору між подружжям і сурогатною матір'ю спрямоване на виникнення сімейних відносин між подружжям і новонародженою дитиною. Договір про сурогатне материнство слід віднести до сімейно-правових договорів і передбачити в СК України. При цьому до нього слід застосовувати норми ЦК України, якщо відсутні відповідні норми у СК України і це не суперечить суті відносин (ст. 8 СК України) [3, с. 28].

Договір про сурогатне материнство має ризиковий характер і спрямований не на гарантоване, а лише на можливе досягнення результату медичного втручання, що зумов-

лено як об'єктивними чинниками, так і ймовірнісним характером біологічних параметрів функціонування організму сурогатної матері, ембріона і дитини. Тому до договору про сурогатне материнство необхідно також включити особливі умови, від яких ніхто не застрахований. Зокрема, пропонується врегулювати у договорі такі випадки: народження декількох дітей сурогатною матір'ю, народження дитини з вадами розвитку, що не пов'язано з поведінкою сурогатної матері під час вагітності, народження мертвої дитини або настання викидня, неможливість настання вагітності у результаті повного циклу процедур щодо сурогатної матері, необхідність проведення штучного переривання вагітності згідно з медичним висновком лікарів, розірвання шлюбу генетичними батьками, смерть одного чи обох генетичних батьків [4, с. 106].

Важливою проблемою, також недостатньо врегульованою на законодавчому рівні, є питання односторонньої відмови від договору сурогатного материнства. Така відмова з обох сторін можлива лише до безпосередньої імплантації ембріона сурогатній матері. Що стосується випадків відмови передати дитину генетичним батькам, то з цього питання законодавець чітко вказує на їх протиправність. У СК України зазначається: батьками дитини, народженої сурогатною матір'ю, вважаються (генетичні) батьки (ч. 2 ст. 123); батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду (ч. 2. ст. 163) [4, с. 106].

За своїми правовими ознаками договір сурогатного материнства має найбільшу схожість із договором про надання послуг. Аналіз ознак цього договору дозволяє зробити висновок про те, що договір сурогатного материнства є непойменованим договором, під час укладення якого застосуванню підлягають загальні положення гл. 63 ЦК України. Результат у сурогатному материнстві, як і у договорі про надання послуг, гарантувати неможливо. Наприклад, подружжя, яке за станом здоров'я не може мати дитину, звертається за допомогою до медичної установи, яка займається екстракорпоральним заплідненням. У такому разі очікуваним результатом є народження дитини. Проте застосування штучних методів репродукції не може дати гарантії, що бажана мета буде досягнута. Виконавець надає подружжю весь спектр медичних послуг, що спрямовуються на подолання безпліддя, але ця установа не може гарантувати факт народження дитини. Таким чином, невід'ємною умовою зобов'язання з надання послуг є неможливість гарантуван-

ня результату. Такий результат лежить за межами договірних правовідносин.

Замовники повинні розуміти, що ризик викидня буде лежати на них, і тому згідно зі ст. 903 ЦК України повинні виплатити сурогатній матері розумну плату в разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця. У цьому разі це може бути оплата медичного нагляду, витрат на утримання сурогатної матері в період дії договору [5, с. 369]. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Предметом договору сурогатного материнства, як зазначає Ю. В. Коренга, є дії сурогатної матері щодо виношування та народження дитини, тобто надання послуги, що має результат – народження дитини сурогатною матір'ю і згода сурогатної матері на реєстрацію дитини батьками (батьком або матір'ю) [6, с. 10]. Водночас доцільно наголосити, що результатом надання послуги сурогатного материнства є саме народження дитини, а не дитина як така. Адаже можливі ситуації смерті дитини під час полог з причин, що не залежать від сурогатної матері. Але у цьому разі смерть дитини неможливо визнати неналежним виконанням договору з боку сурогатної матері, оскільки вона належним чином виконала свої зобов'язання за договором, виносила та народила дитину, тому цілком має право на отримання передбаченої договором винагороди.

Розглядаючи предмет договору про сурогатне материнство, Р. А. Майданик вказує, що в юридичній літературі і правозастосовній практиці неоднозначно вирішено питання щодо предмета договору про сурогатне материнство. За своїм предметом цей договір є договором про надання послуги сурогатного материнства, яка споживається в процесі вчинення відповідних фактичних і юридичних дій сурогатної матері. Ембріон і дитину, народжену сурогатною матір'ю, можна розглядати як своєрідний об'єкт договору [7, с. 24]. Вбачається, що вчений наділяє ембріон та дитину ознаками саме об'єкта, а не суб'єкта права. Також справедливим є твердження щодо споживання послуги в процесі вчинення фактичних та юридичних дій з боку не тільки сурогатної матері, але й батьків.

Також до переліку істотних умов договору сурогатного материнства пропонуємо віднести: а) зобов'язання сурогатної матері виконувати всі приписи лікаря та надавати всю інформацію щодо власного стану здоров'я та здоров'я плоду; б) місце проживання сурогатної матері у період вагітності;

в) отримання згоди щодо передачі дитини батькам-замовникам після її народження у строк, визначений у договорі; г) зобов'язання батьків-замовників прийняти дитину після її народження у строк, вказаний у договорі; д) ціна договору, витрати на медичне обслуговування, харчування, проживання сурогатної матері у період вагітності.

Таким чином, зважаючи на важливість та складність відносин, регулятором яких виступає договір сурогатного материнства, та на зростання кількості проведених процедур сурогатного материнства в Україні, вважаємо, що зволікання з прийняттям спеціального нормативно-правового акта є неприпустимим, оскільки покладення правового «обов'язку» регулювання досліджуваних правовідносин на ЦК, СК України та Закон України «Про міжнародне приватне право» вже призводить до негативних наслідків. Більш дієвою тут видається, навпаки, так звана «співпраця» майбутнього Закону «Про сурогатне материнство» та вищенаведених нормативно-правових актів [1, с. 140].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що за критерієм нормативної визначеності договори про надання послуг поділяються на такі, що передбачені ЦК України або іншими нормативно-правовими актами (договори перевезення, транспортно-експедирування, комісії, доручення, зберігання, позики, кредиту, агентський договір, договір морського буксирування, договір про надання правової допомоги, договір на туристичне обслуговування тощо), а також договори, які хоч і не передбачені чинним законодавством, однак поширені в договірній практиці учасників цивільних правовідносин (договори про надання готельних, фінансових, театральних-видовищних, телекомунікаційних, освітніх послуг, послуг з громадського харчування, послуг сурогатного материнства тощо).

Список використаних джерел:

1. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : монографія / Н. В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва напн україни, 2015. – 328 с.
2. Булеца С. Б. Істотні та випадкові умови договору сурогатного материнства / С. Б. Булеца // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. – Випуск 27. – Том 1. – С. 129–134. – (Серія: Право).
3. Верес І. Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства / І. Я. Верес // Адвокат: Наука і практика. – 2013. – № 3 (150). – С. 27–31.
4. Оніщенко О. В., Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект / О. В. Оніщенко, П. Ю. Козіна // Юридичний вісник. – 2015. – № 3 (36). – С. 102–108.

5. Таланов Ю. Ю. Правове порівняння договору сурогатного материнства з договором про надання послуг / Ю. Ю. Таланов // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 91-річчю з дня народження В. П. Маслова, Харків, 15 лютого 2013 р. – Х.: Право, 2013. – С. 367–371.

6. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства у сімейному праві України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. В. Коренга. – К., 2014. – 20 с.

7. Майданик Р. А. Репродуктивні права. Сурогатне материнство / Р. А. Майданик. – К.: Алерта, 2013. – 48 с.

Статья посвящена вопросам развития новых форм договорных отношений, а именно оснований возникновения отношений сурrogатного материнства, понятию, природе и элементам договора сурrogатного материнства, а также освещению проблемных вопросов предоставления этих услуг, формулировке предложений по законодательному регулированию данного вопроса.

Ключевые слова: договорные обязательства, заказчик, исполнитель, договор о предоставлении услуг, услуга, договор о сурrogатном материнстве, предмет договора сурrogатного материнства.

This article deals with the development of new forms of contractual relationships, such as the rationale of surrogacy relations, the concept, the nature and the elements of the surrogacy contract as well as the highlighting of a problematic issue of these services provision, the formulation of legislative settlement of the issue.

Key words: contractual obligations, customer, performer, service agreement, surrogacy service contract, surrogacy contract subject.

